

Τρεις μεγάλες παρανοήσεις για την κρίση

Της Μιράντας Ξαφά

Η έξοδος από την κρίση προϋποθέτει κοινή αντίληψη για τα αίτια της κρίσης, ώστε να υπάρξει η απαραίτητη συναίνεση για τις μεγάλες τομές που απαιτούνται για την οριστική επίλυσή της. Όμως καμία μνημονιακή κυβέρνηση δεν έχει εξηγήσει ευθαρσώς στους πολίτες γιατί χρεοκοπήσαμε και γιατί χρειάζονται επίπονες μεταρρυθμίσεις για να βγούμε από την κρίση. Για κάθε κυβέρνηση η έξοδος από τα μνημόνια ήταν αυτοσκοπός, χωρίς να έχουν λυθεί τα μεγάλα διαχρονικά προβλήματα: πολυνομία, γραφειοκρατία, ανικανότητα της κρατικής μηχανής, διαφθορά και φοροδιαφυγή, πελατειακή διαχείριση της εξουσίας, χρεοκοπημένο συνταξιοδοτικό σύστημα. Κυβέρνηση και ΜΜΕ επιδίδονται στον λαϊκισμό, αναζητώντας υπευθύνους εκτός Ελλάδας αντί για λύσεις (φταίνε οι κερδοσκόποι για το spread, ο λάθος πολλαπλασιαστής για την ύφεση, ο Γεωργίου της ΕΛΣΤΑΤ για το έλλειμμα, οι τοκογλύφοι δανειστές για τις παράλογες απαιτήσεις κ.α.). Το Ελληνικό πολιτικό σύστημα έχει μάθει να διασφαλίζει την συντήρηση της εξουσίας μέσω της διαρκούς επέκτασης του κράτους. Ακόμα και σήμερα, στον όγδοο χρόνο των μνημονίων, η κυβέρνηση δεν έχει καταφέρει να απαλλαγεί από αυτό το σύνδρομο και να αναλάβει πρωτοβουλίες για την συρρίκνωση του κράτους με την κατάργηση άχρηστων οργανισμών, το κλείσιμο παγίως ζημιογόνων κρατικών επιχειρήσεων, την απλοποίηση και κωδικοποίηση της νομοθεσίας, την ηλεκτρονική διακυβέρνηση. Έτσι οι κρατικές δαπάνες παραμένουν πάνω από το επίπεδο προ κρίσης και πάνω από το μέσο όρο της Ευρωζώνης.

Η πολυπόθητη "επιστροφή στην κανονικότητα" επιβάλλει το κράτος να γίνει αποτελεσματικός πάροχος υπηρεσιών και όχι εργοδότης ατόμων με πολιτικές

διασυνδέσεις. Το πελατειακό κράτος, που σήμερα εκπροσωπεί ο Αλέξης Τσίπρας, συνεχίζει να αντιστέκεται με επιτυχία σε κάθε μεταρρύθμιση και να ζει παρασιτικά σε βάρος του ιδιωτικού τομέα. Κακώς η κυβέρνηση ανέδειξε το θέμα της ελάφρυνσης χρέους ως πρωτεύον. Οι επενδύσεις καθυστερούν όχι επειδή τις εμποδίζει το χρέος αλλά επειδή τις εμποδίζει η κυβέρνηση με την αδυναμία μείωσης της γραφειοκρατίας, την διαρκώς αυξανόμενη φορολογία, την ιδεοληπτική εχθρότητα προς το κεφάλαιο και τα κέρδη, την έμφαση στην αναδιανομή και όχι στην παραγωγή πλούτου. Τώρα που ο πρωθυπουργός επί τέλους αναγνωρίζει την ανάγκη προσέλκυσης ξένων επενδύσεων για να δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας, η χώρα κατακυλάει όλο και χαμηλότερα στους δείκτες ανταγωνιστικότητας. Η πρόσφατη έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας "Doing Business Report 2018" κατατάσσει την Ελλάδα στην 67η θέση μεταξύ 190 χωρών, έξι θέσεις χαμηλότερα από πέρσι. Στη καταγραφή και μεταβίβαση ακίνητης περιουσίας η Ελλάδα βρίσκεται στην 145η θέση, στην εφαρμογή των συμβολαίων στην 131η. Η καταγραφή και μεταβίβαση ακίνητης περιουσίας είναι χρονοβόρα και ακριβή διαδικασία, ενώ το κτηματολόγιο απέχει πολύ από την ολοκλήρωσή του. Η επίλυση εμπορικών διαφωνιών είναι προβληματική λόγω καθυστερήσεων στην απονομή δικαιοσύνης.

Η Ελλάδα δεν θα μπορέσει να γίνει πόλος έλξης επενδύσεων αν αυτοί οι δείκτες δεν βελτιωθούν σημαντικά. Χρειαζόμαστε μικρότερο κράτος, με λιγότερους φόρους, για να μεταφερθούν πόροι στον παραγωγικό, εξωστρεφή ιδιωτικό τομέα -την κινητήρια δύναμη της οικονομίας. Αντί να συσπειρώσει τις δυνάμεις του εκσυγχρονισμού, η κυβέρνηση στηρίζει τους βολεμένους του status quo που αντιδρούν σε κάθε αλλαγή. Το τερατώδες νομοσχέδιο του κ. Σπίρτζη για τα ταξί είναι ένα μικρό δείγμα γραφής. Η κυβέρνηση μοιράζει διαβεβαιώσεις για τη βελτίωση του επενδυτικού κλίματος χωρίς να έχει κάνει κανένα απολύτως βήμα προς αυτή την κατεύθυνση. Το αποτέλεσμα είναι η αναιμική ανάκαμψη λόγω επενδυτικής πενίας.

Η δημοσιονομική προσαρμογή σε ισοσκελισμένους προϋπολογισμούς έχει σχεδόν ολοκληρωθεί - έστω με το χειρότερο δυνατό τρόπο, βασισμένη στην υπερφορολόγηση και στις ανεξόφλητες υποχρεώσεις του δημοσίου. Η απουσία αναπτυξιακής προοπτικής όμως παραμένει. Η "καθαρή έξοδος" από τα μνημόνια που επιχειρεί η κυβέρνηση είναι ένα άδειο πουκάμισο που δεν θα επαναφέρει τη χώρα στην κανονικότητα και δεν θα ανακόψει το brain drain. Αν δεν υπάρξει κοινή αντίληψη για τα αίτια της κρίσης και για τις μεγάλες τομές που απαιτούνται για να βγούμε από το τέλμα, δεν θα υπάρξει η απαραίτητη κοινωνική συναίνεση για τέτοιες τομές. Τρεις είναι οι μεγάλες παρανοήσεις:

1. Τα μνημόνια έφεραν την κρίση

Πολλοί θεωρούν ότι η πτώση του εθνικού προϊόντος κατά 26% σε μία επταετία αποτελεί απόδειξη ότι το πρόγραμμα προσαρμογής ήταν καταστροφικό και πρέπει να ανατραπεί. Το αντίθετο συμβαίνει: Η πτώση του ΑΕΠ ήταν δυστυχώς αναπόφευκτη, διότι το βιοτικό επίπεδο τη δεκαετία που προηγήθηκε της κρίσης αυξήθηκε πολύ πάνω από τη δυνατότητα της οικονομίας να το στηρίξει. Την δεκαετία 1997-2007, το κατά κεφαλήν εισόδημα αυξήθηκε σωρευτικά 43% στην Ελλάδα, έναντι 27% στην Ισπανία, 14% στην Ιταλία, 17% στην Πορτογαλία, με μόνη την Ιρλανδία να έχει μεγαλύτερη αύξηση (54%). Την ίδια περίοδο στην Ελλάδα το δημόσιο χρέος αυξήθηκε κατά 11% του ΑΕΠ, ενώ στις άλλες χώρες μειώθηκε σημαντικά (30% στην Ισπανία, 14% στην Ιταλία, 38% στην Ιρλανδία) και αυξήθηκε από πολύ χαμηλά επίπεδα στην Πορτογαλία. Η Ελλάδα ευημερούσε με δανεικά. Δεν είχε την παραγωγική δομή που θα καθιστούσε βιώσιμο το κατά κεφαλήν εισόδημα προ κρίσης. Τα δανεικά σπαταλήθηκαν χωρίς να αναβαθμιστεί η παραγωγική βάση. Στην μνημονιακή περίοδο που ακολούθησε, η απαιτούμενη προσαρμογή σε χαμηλότερα επίπεδα δανεισμού συντελέστηκε αποκλειστικά μέσω της συρρίκνωσης των εισοδημάτων και όχι μέσω της αύξησης της παραγωγικότητας. Η πτώση επιδεινώθηκε από τη μη εφαρμογή μιας κρίσιμης μάζας μεταρρυθμίσεων που θα βελτιώναν την ανταγωνιστικότητα.

Μια ενδιαφέρουσα **μελέτη** των Ricardo Hausmann και César Hidalgo, καθηγητών στο Harvard και το MIT αντίστοιχα, κατατάσσει τα εμπορεύσιμα προϊόντα ανάλογα με το πόσο τεχνολογικά προηγμένα είναι και τα συγκρίνει με το βιοτικό επίπεδο κάθε χώρας. **Στην Ελλάδα το χάσμα μεταξύ τεχνολογικά προηγμένων εξαγωγών και κατά κεφαλήν εισοδήματος ήταν το μεγαλύτερο μεταξύ των 128 χωρών του δείγματος της μελέτης.** Οι ελληνικές εξαγωγές προϊόντων αποτελούνται κυρίως από φρούτα, λάδι, φέτα, ακατέργαστο βαμβάκι, καπνά, βενζίνη. Η χώρα δεν παράγει μηχανήματα, ηλεκτρονικά ή χημικά. Στην πληροφορική το μερίδιο της Ελλάδας είναι 0,1% του παγκόσμιου εμπορίου. Ο τουρισμός δεν αρκεί για να καλύψει το εμπορικό έλλειμμα.

Ο μόνος τρόπος για να καταστεί λιγότερο επίπονη η διαδικασία προσαρμογής σε χαμηλότερα επίπεδα δανεισμού είναι η αύξηση επενδύσεων και εξαγωγών ώστε να αντισταθμίσουν την αναπόφευκτη μείωση της κατανάλωσης. Το εισόδημά μας θα μειωνόταν λιγότερο αν μπορούσαμε να πουλήσουμε σε ξένους προϊόντα και υπηρεσίες που δεν μπορούμε πλέον να καταναλώνουμε οι ίδιοι. Η απελευθέρωση των

μισθώσεων κατοικιών σε τουρίστες μέσω Airbnb (μια μνημονιακή υποχρέωση που πολεμήθηκε από τους ξενοδόχους) είναι ένα τέτοιο μέτρο. Προφανώς χρειάζονται πολλά περισσότερα για να γίνει η Ελλάδα ελκυστικός τόπος έλξης επενδύσεων και να αναδιαρθρωθεί η παραγωγική βάση της οικονομίας.

2. Η ελάφρυνση χρέους θα θέσει τέρμα στη λιτότητα

Η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ εξελέγη υποσχόμενη τερματισμό της λιτότητας και διαγραφή μεγάλου μέρους του χρέους για να δημιουργηθεί περιθώριο αύξησης δαπανών και να μπει οριστικό τέλος στην κρίση. Αυτό είναι ένα βολικό αφήγημα που μεταθέτει την ευθύνη για την επιστροφή στην ομαλότητα στους δανειστές, παραβλέποντας τις μεταρρυθμίσεις που πρέπει να κάνει η Ελλάδα για να ανακτήσει τη χαμένη ανταγωνιστικότητα και για να ισοσκελίσει τον προϋπολογισμό. Επιφανείς οικονομολόγοι, όπως ο Joseph Stiglitz, που πιστεύουν ότι η λιτότητα πρέπει να μετριαστεί και μέρος του χρέους να διαγραφεί, τονίζουν ταυτόχρονα την ανάγκη μεταρρυθμίσεων (Stiglitz κ.ά., 2015). Αυτός είναι και ο λόγος που οι Ευρωπαίοι εταίροι δεν σκοπεύουν να μας προσφέρουν ελάφρυνση χρέους πριν ολοκληρώσουμε τις μεταρρυθμίσεις του τρίτου μνημονίου.

Προφανώς η εγχώρια ζήτηση και ο εξωτερικός δανεισμός μειώθηκαν σημαντικά με τα μνημόνια, εφόσον οι πιστωτές δεν είχαν την πρόθεση να χρηματοδοτήσουν την κατανάλωση (δημόσια και ιδιωτική) στα επίπεδα προ κρίσης. Όμως η ελάφρυνση χρέους δεν θα έθετε τέρμα στη λιτότητα. Ακόμα και αν διαγραφόταν το σύνολο του χρέους εξαρχής, και πάλι θα έπρεπε να μηδενιστεί το πρωτογενές έλλειμμα, που ανερχόταν σε 25 δις ευρώ το 2009 (10% ΑΕΠ), διότι απλούστατα δεν υπήρχε κανείς πρόθυμος να μας δανείζει ετησίως αυτό το ποσό. Η προσαρμογή σε χαμηλότερα επίπεδα δανεισμού θα ήταν επομένως ούτως ή άλλως επίπονη, με ή χωρίς ελάφρυνση χρέους. Όσοι ισχυρίζονται ότι το "λάθος" του ΔΝΤ στον πολλαπλασιαστική δικαιολογεί την εγκατάλειψη της πολιτικής λιτότητας των μνημονίων είναι οι ίδιοι που αναζητούν ευθύνες για την κρίση σε εξωτερικούς παράγοντες (κερδοσκόποι, τοκογλύφοι, κ.α.) είτε διότι αρνούνται να αποδεχτούν το τέλος της μεταπολιτευτικής ευδαιμονίας είτε για να συγκαλύψουν τις δικές τους ευθύνες για την κρίση.

Χάρη στη γενναιοδωρία των πιστωτών, η Ελλάδα δεν είχε πληρώσει ούτε ένα ευρώ από την τσέπη της για εξυπηρέτηση χρέους από την αρχή της κρίσης (και πριν από αυτή) μέχρι το 2015. Η Ελλάδα είχε πρωτογενή ελλείμματα όλο το διάστημα 2002-15 (με εξαίρεση ένα μικρό, βραχύβιο πλεόνασμα το 2013 το οποίο μοιράστηκε σε παροχές), πράγμα που σημαίνει ότι η εξυπηρέτηση του χρέους καλυπτόταν

αποκλειστικά με δανεικά, από τις αγορές μέχρι το 2009 και από τον επίσημο τομέα έκτοτε. Η ειρωνεία είναι ότι η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ, που ως αντιπολίτευση κατήγγειλε τα πρωτογενή πλεονάσματα ως αιτία της "ανθρωπιστικής κρίσης", το 2016 πέτυχε το μεγαλύτερο πρωτογενές πλεόνασμα από την είσοδο της χώρας στην Ευρωζώνη (3,8% ΑΕΠ έναντι στόχου 0,5%) και ξόδεψε το μεγαλύτερο μέρος του για εξυπηρέτηση χρέους λόγω της καθυστέρησης στην ολοκλήρωση των αξιολογήσεων και στην εκταμίευση των αντίστοιχων δόσεων του δανείου από τον ESM. **Σήμερα αντιφάσκει ισχυριζόμενη ότι η υπερφορολόγηση στην οποία επιδίδεται για να διανείμει "μέρισμα" στους ψηφοφόρους της δεν πλήττει τη ανάπτυξη, ενώ ως αντιπολίτευση κατηγορούσε το ΔΝΤ ότι ο "λάθος πολλαπλασιαστής" που χρησιμοποίησε υποτίμησε την επίπτωση της δημοσιονομικής προσαρμογής πάνω στον ρυθμό ανάπτυξης της οικονομίας.**

3. Η επιβολή λιτότητας σε χώρες που είναι σε κρίση είναι λανθασμένη

Καμία κριτική δεν είναι πιο λανθασμένη από αυτήν. Αυτό που πρέπει να γίνει κατανοητό είναι ότι οι χώρες δεν προσφεύγουν στο δανεισμό από τον επίσημο τομέα όταν όλα πάνε καλά. Προσφεύγουν όταν βρίσκονται σε κρίση, εξαιτίας κάποιου συνδυασμού κακοτυχίας και κακοδιαχείρισης. Η λιτότητα δεν πρέπει να συγκριθεί με την κατάσταση που επικρατούσε πριν από την κρίση –που δεν ήταν διατηρήσιμη– αλλά με αυτήν που θα επικρατούσε χωρίς τη συνδρομή του ΔΝΤ και των Ευρωπαίων εταίρων. Προσφέροντας δανειακά κεφάλαια, προσφέρουν στη χώρα τη δυνατότητα "ομαλής προσγείωσης" σε χαμηλότερα επίπεδα δανεισμού. Οι όροι που συνοδεύουν τα μνημόνια δεν είναι τίποτε μπροστά στην πειθαρχία που θα επέβαλαν οι αγορές. Από τη στιγμή που μία χώρα χάνει την πρόσβαση στις κεφαλαιαγορές –όπως η Ελλάδα το 2010– πρέπει άμεσα να μηδενίσει το έλλειμμα λόγω έλλειψης χρηματοδότησης. Η αναπόφευκτη μείωση του επιπέδου διαβίωσης θα ήταν πολύ πιο γρήγορη και δραματική. Ακόμη και αν αρνούμασταν να εξυπηρετήσουμε το χρέος, θα έπρεπε άμεσα να μηδενίσουμε και το πρωτογενές έλλειμμα ύψους 25 δις ευρώ. Το τεράστιο πρωτογενές έλλειμμα φυσικά απέκλειε κάθε μονομερή ενέργεια που θα είχε ως άμεση συνέπεια την αδυναμία πληρωμής μισθών και συντάξεων από το Δημόσιο. Τα μέτρα λιτότητας και η χρηματοδότηση που τα συνοδεύει αποτρέπουν την πτώχευση, επομένως περιορίζουν την ύφεση αντί να τη δημιουργούν. Οι πολιτικοί τα γνωρίζουν αυτά, αλλά τους βολεύει να κρατούν απόσταση από επώδυνα μέτρα επιρρίπτοντας ευθύνη στους δανειστές, ιδιαίτερα στο "ανάλητο" ΔΝΤ. Όμως οι νόμοι της οικονομίας, όπως και οι νόμοι της φυσικής, ισχύουν παντού. Βασικός κανόνας είναι ότι κάθε χώρα πρέπει να ζει μέσα στα όρια των δυνατοτήτων της. Το

να κατηγορείς το ΔΝΤ γι' αυτό είναι σαν να το κατηγορείς για το νόμο της βαρύτητας.

Όταν ξέσπασε η κρίση, ορισμένοι πολιτικοί, αλλά και πανεπιστημιακοί, ισχυρίστηκαν ότι πρέπει να επιχειρηθεί αναθέρμανση της οικονομίας μέσω επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής. Αυτή η αφελής Κεϊνσιανική προσέγγιση, που εφαρμόστηκε την περίοδο 2008-2009, παραβλέπει το υπέρογκο χρέος και τα προβλήματα χρηματοδότησης μιας τέτοιας πολιτικής. **Περιθώριο άσκησης αντικυκλικής πολιτικής έχουν μόνο οι χώρες που συσσωρεύουν πλεονάσματα σε περιόδους ταχύρρυθμης ανάπτυξης, όπως αυτή που γνώρισε η Ελλάδα την περίοδο 2000-2007, για να υπάρξει ένα απόθεμα σε περίπτωση δυσμενών εξωγενών εξελίξεων. Η συσσώρευση χρέους και ελλειμμάτων την περίοδο αυτή στέρησε από την Ελλάδα τη δυνατότητα επεκτατικής πολιτικής στη συνέχεια, στο όνομα μιας ψευδεπίγραφης, και τελικά καταστροφικής, "φιλολαϊκής" γραμμής.**

**Η κα Μιράντα Ξαφά είναι senior scholar στο Centre for International Governance Innovation (CIGI). Το βιβλίο της ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ κυκλοφορεί στη σειρά "Μικρές Εισαγωγές" των Εκδόσεων Παπαδόπουλος.*